

**PRAKTIČNI ASPEKTI OCJENJIVANJA KVALITETA NASTAVNOG
OSOBLJA: SLUČAJ EKONOMSKOG FAKULTETA U SARAJEVU**

**PRACTICAL ASPECTS OF EVALUATION OF FACULTY STAFF
QUALITY: CASE OF THE SCHOOL OF ECONOMICS AND BUSINESS
IN SARAJEVO**

Emina Resić, dr.sc
Almir Peštek, mr.sc
Ekonomski fakultet u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina

REZIME

Ekonomski fakultet u Sarajevu vodi stalnu brigu o povećanju kvalitete nastavnih aktivnosti, te se na nivou fakulteta tokom svakog semestra provodi studentska anketa za ocjenjivanje nastavnih predmeta i rada nastavnika. Namjera ovog projekta je dobijanje realne i transparentne ocjene stanja u nastavi u smislu sadržaja programa, izvođenja nastave, rada nastavnika, komunikacije sa studentima, načina ocjenjivanja, literature, preporuka za razvoj, itd. Rad prezentuje praktična iskustva i preporuke u provođenju postupaka ocjenjivanja kvalitete rada nastavnika Ekonomskog fakulteta u periodu od 2004. do 2008. godine.

Ključne riječi: kvalitet nastave, kvalitet nastavnika, metod evaluacije

ABSTRACT

School of Economics and Business in Sarajevo has been working on permanent improvement of teaching process quality. Therefore, a student's survey related to evaluation of courses and faculty staff has been conducting in every semester. Purpose of this project is obtaining a realistic and transparent assessment of the teaching process in different aspects such as curriculum, course delivery, work of professors and associates, communication with students, evaluation and grading methods, literature, recommendations for development, etc. This paper presents practical experience and recommendations derived from evaluation of quality of work of the faculty members at the School of Economics and Business in Sarajevo in period 2004-2008.

Key words: quality of teaching, quality of teaching staff, evaluation method

1. UVOD

Reforma visokog obrazovanja u skladu sa Bolonjskom deklaracijom na Univerzitetu u Sarajevu započela je 2005. godine. Osnovni pravci reforme usmjereni su prema homogenizaciji evropskog prostora visokog obrazovanja, koncipiranju studija u tri ciklusa uz određena ograničenja po pitanju dužine trajanja pojedinih ciklusa i uvođenju kreditnog sistema. Jedna od temeljnih premisa Bolonjskog procesa, je podizanje nivoa kompetitivnosti visokog obrazovanja i efikasnosti studiranja. Ovo podrazumijeva takav sistem edukacije koji je zasnovan na ciljevima učenja (learning outcomes) i metodologiji nastavnog rada koja

studenta stavlja u aktivnu ulogu u nastavnom procesu. Uz navedene principe, pretpostavlja se i razvoj i implementacija sistema osiguranja kvaliteta visokog obrazovanja kao mehanizma za kontinuirano praćenje i poboljšavanje obrazovnog procesa. [1] Unapređenje kvaliteta moguće je pod uslovom aktivnog uključivanja institucije visokog obrazovanja i razvoja institucijskih mehanizama za osiguranje kvalitete. [2]

U posljednjih nekoliko decenija, evaluacija kvaliteta nastave je istraživana u mnogim zemljama svijeta i sigurno je da će tako biti i u budućnosti. [3] Evaluacija nastave je zanimljiva tema, sa aspekta dva bitna faktora: tačnost evaluacija (validnost i pouzdanost mjerenja i instrumenata mjerenja) i nepovjerenje prema studentskim evaluacijama od strane nastavnika. [4] Treba imati u vidu da evaluacija nastavnika i saradnika nije egzaktna nauka, jer studenti često nisu dobro informisani „potrošači“ – oni ne moraju neophodno znati da li im nastavnik obezbjeđuje dovoljno materijala i da li radi posao na pravi način. Takođe, kvalitet kursa koji pohađaju tek mogu ocijeniti u dugom roku, uglavnom nakon završetka studija. Osim toga, metodi koje nastavnici koriste mogu biti uspješni za određene studente ili za većinu studenata, ali ne moraju biti ocijenjeni najboljim od svih studenata. Dakle, ocjene studenata se reflektuju na poglede onih za koje metod funkcioniše i onih za koje ne funkcioniše. [5] Stoga razvoju sistema ocjenjivanja je potrebno posvetiti veliku pažnju, jer i mali propusti u provođenju mogu ugroziti čak i sofisticirane metode mjerenja. [6] Inače, u svijetu se rezultati evaluacija ovog tipa koriste i za promociju nastavnog kadra i unapređenje sistema nagrađivanja. [7,8]

2. EVALUACIJA RADA NASTAVNIKA I SARADNIKA

Ovaj rad prezentuje aktivnosti koje provodi Ekonomski fakultet u sklopu periodične samoevaluacije radi unapređenja kvaliteta procesa sticanja znanja koje se odnosi na jasan i nedvosmislen curriculum, interaktivna predavanja, dostupne izvore literature, praktično uvježbavanje materije, te motivisanje studenata i timski rad. Rezultati evaluacije služe za unapređenje rada i kompetencija pojedinog nastavnika, Katedre i Fakulteta u cjelini. Provođenje postupka vrši tim koji se sastoji od Prodekana za nastavu, zaposlenika Službe za nastavu, rukovodioca projekta imenovanog od strane Prodekana za nastavu, analitičara sa Katedre za kvantitativne metode Fakulteta i anketara (studenata – demonstratora, posebno obučenih za provođenje istraživanja).

Važne odrednice postupka su sljedeće:

- fleksibilnost, kontinuirana komunikacija unutar tima i kontrola – ispitivanjem se prikuplja oko 12.000 anketa što govori o obimu posla i nužnosti uspješne saradnje unutar tima,
- sveobuhvatnost – anketiranjem se nastoji obuhvatiti svaki nastavnik i saradnik,
- sigurnost – svi anketari potpisuju izjavu o čuvanju podataka i poštivanju profesionalnih standarda, [9]
- tajnost prikupljenih podataka – svi podaci se nakon prikupljanja odmah kodiraju i kao takvi analiziraju, dok kod poznaje samo rukovodilac projekta,
- uporedivost i rangiranje – definisanje adekvatnog načina za poređenje podataka i rangiranje u heterogenim grupama studenata na svim godinama studija,
- informisanje i transparentnost – svaki nastavnik dobija detaljan analitički prikaz rezultata (prema pitanjima iz upitnika), a finalni izvještaji se objavljuju se na web stranici,
- nagrađivanje – najbolje ocijenjeni nastavnici i saradnici se nagrađuju u skladu sa pravilima Fakulteta.

Korišteni metod prikupljanja podataka je lično ispitivanje putem strukturiranog upitnika. [9, 10,11] Upitnik je razvijen od strane tima Fakulteta na bazi preporuka iz dokumenta „Osiguranje kvaliteta nastavno-naučnog procesa na Univerzitetu u Sarajevu“ [12] u dijelu koji se odnosi na:

- kvalitet i stručnu kompetentnost nastavnika,
- kvalitet pedagoške i didaktičko-metodičke kompetentnosti nastavnika i
- kvalitet ličnosti nastavnika.

Prema Glassicku [13] evaluacija treba da pokriva sljedeće oblasti: jasnoća ciljeva, adekvatna priprema, adekvatna metodologija, rezultati, efektivna prezentacija i reflektivna kritika. Fernandez i Mateo identifikuju sljedeće faktore kvaliteta u Španiji: kompetenciju nastavnika i motivacijske vještine. Prema istom autoru, faktori kvaliteta u Tajlandu su: metod nastave, odnos nastavnik-student, materijali, evaluacija i povratni odgovori. Stoga bi validan upitnik trebao obrađivati sljedeće faktore: organizacija i razumljivost prezentacije, interakcija i komunikacijske vještine, opterećenje studenta, pravednost ocjenjivanja, samoocjenu studenta i opštu ocjenu od strane studenta. [4]

Postavljena pitanja u našem upitniku reflektuju gore navedeno i odnose se na ocjenu stavova vezanih za: plan i program, literaturu i materijale, komunikaciju i kooperaciju, način i efikasnost izvođenja nastave i provjere znanja, redovnost nastave, kvalitet postavljenih zadataka, motivaciju studenata, zadovoljenje potreba struke, kao i prijedloge za unapređenje nastavnog procesa.

3. PRAKTIČNI ASPEKTI ANALIZE PODATAKA

Kako je već navedeno, anketni upitnik sadrži pitanja koja se odnose na ocjenu predmeta i ocjenu nastavnika i saradnika. Modaliteti odgovora na postavljena pitanja su ocjene od 1 do 5, te se prema tome vrši obrada podataka. Dakle, primjenom odgovarajuće metodologije deskriptivne statistike [14] za svako pitanje dobijeni su parametri: N – broj ispitanika, x_{min} , x_{max} , prosjek i standardna devijacija. Na osnovu parametara dobijenih za svaki odgovor primjenom osobine agregiranja dobijeni su parametri koji kroz objedinjavanje relevantnih pitanja izražavaju prosječnu ocjenu i standardnu devijaciju za predmet i za nastavnika i saradnika.

Na bazi dobijenih rezultata za sve nastavnike/saradnike u nastavku se izračunava z skor (standardizirana ocjena) prema tipu studija, godini studija i liniji ili smjeru na kojem se pripadajući predmet nalazi. Razlozi za primjenu standardizacije [15] opisani su u nastavku.

Za različit tip studija, godinu studija i liniju ili smjer na kojem se pripadajući predmet nalazi karakteristično je sljedeće:

- Na svakoj godini ili smjeru nalaze se različiti predmeti, prema obimu, sadržaju, opremljenošću literaturom, i sl. Na I i II godini studenti nemaju pravo da biraju predmete, već su svi predmeti obaveznog tipa. Suprotno, na završnoj godini studija studenti prema svojim interesovanjima biraju smjer, pa su im odabrani predmeti svojim sadržajem interesantniji, a time i jednostavniji za praćenje nastave.
- Svaka godina, linija, odsjek ili smjer veže se za različit broj studenata. Najviše studenata je na I godini studija i dalje se taj broj smanjuje.
- Prema prethodno rečenom, nastavnici i asistenti imaju teže uslove za svoj rad na „nižim” godinama studija, nego što je to slučaj na „višim” godinama studija – posebno na smjerovima.

Stoga slijedi zaključak da:

- Svaka od nastavnih linija, pored svih gore navedenih različitosti, ima još i različite grupe ocjenjivača – studenata, koje obično imaju i različite kriterije ocjenjivanja. [16,17] Sve te različitosti imaju uticaj na ocijenjene uspjehe i ostalih nastavnika i saradnika u okviru iste nastavne linije. Zato se na osnovu direktnih studentskih ocjena mogu rangirati nastavnici/saradnici samo unutar iste nastavne linije. Dakle, ne mogu se direktno upoređivati ocjene nastavnika i saradnika dobijene na različitim nastavnim linijama (od različitih grupa ocjenjivača).

- Kako ne bi došle do izražaja navedene različitosti između grupa ocjenjivača, kod svakog nastavnika i saradnika je potrebno standardizirati dobijenu ocjenu prema grupi ocjena svih nastavnika i saradnika koji su predavali na istoj nastavnoj liniji (sa istim ocjenjivačima).

Na osnovu rezultata ankete provedene u školskoj 2006/07 i 2007/08. godini testirali smo efekte standardizacije kroz odgovarajuće regresione modele [15,18]. Regresioni modeli su kao nezavisnu varijablu posmatrali dummy varijable kreirane za kategoričku varijablu „godina studija“ dok su zavisne varijable bile prosječna ocjena i standardizirani z skor. Dobijeni rezultati prezentirani su u tabeli 1.

Tabela 1. Regresioni modeli

Nastavnici/ saradnici	Zavisna varijabla	Model
Nastavnici	Prosječna ocjena	$\begin{aligned} & \text{prosječna} \\ & \text{ocjena} = \\ & 4,32 + 0,136 \cdot \text{dummy varijabla za II godinu studija} \\ & = \left(S_a = 0,032 \right)_{p=0,000} + \left(S_b = 0,047 \right)_{p=0,004} + \\ & 0,184 \cdot \text{dummy varijabla za III godinu studija} \\ & + \left(S_{b_2} = 0,053 \right)_{p=0,001} + \\ & 0,258 \cdot \text{dummy varijabla za IV godinu studija} \\ & + \left(S_{b_3} = 0,063 \right)_{p=0,000} \\ & [N = 513, R^2 = 0,208, F = 7,669, p = 0,000] \end{aligned}$
	Z skor	$\begin{aligned} & z \text{ skor} = \\ & 0,01 + 0,01 \cdot \text{dummy varijabla za II godinu studija} \\ & = \left(S_a = 0,065 \right)_{p=0,881} - \left(S_b = 0,095 \right)_{p=0,918} + \\ & 0,004 \cdot \text{dummy varijabla za III godinu studija} \\ & + \left(S_{b_2} = 0,109 \right)_{p=0,969} + \\ & 0,017 \cdot \text{dummy varijabla za IV godinu studija} \\ & + \left(S_{b_3} = 0,127 \right)_{p=0,894} \\ & [N = 513, R^2 = 0,010, F = 0,015, p = 0,997] \end{aligned}$
Saradnici	Prosječna ocjena	$\begin{aligned} & \text{prosječna} \\ & \text{ocjena} = \\ & 4,403 + 0,069 \cdot \text{dummy varijabla za II godinu studija} \\ & = \left(S_a = 0,023 \right)_{p=0,000} + \left(S_b = 0,035 \right)_{p=0,050} + \\ & 0,106 \cdot \text{dummy varijabla za III godinu studija} \\ & + \left(S_{b_2} = 0,041 \right)_{p=0,011} + \\ & 0,143 \cdot \text{dummy varijabla za IV godinu studija} \\ & + \left(S_{b_3} = 0,052 \right)_{p=0,006} \\ & [N = 610, R^2 = 0,138, F = 3,93, p = 0,009] \end{aligned}$
	Z skor	$\begin{aligned} & z \text{ skor} = \\ & 0,004 + 0,004 \cdot \text{dummy varijabla za II godinu studija} \\ & = \left(S_a = 0,057 \right)_{p=0,946} - \left(S_b = 0,088 \right)_{p=0,966} - \\ & 0,004 \cdot \text{dummy varijabla za III godinu studija} \\ & - \left(S_{b_2} = 0,103 \right)_{p=0,969} + \\ & 0,011 \cdot \text{dummy varijabla za IV godinu studija} \\ & - \left(S_{b_3} = 0,130 \right)_{p=0,930} \\ & [N = 610, R^2 = 0,004, F = 0,003, p = 1,000] \end{aligned}$

Na osnovu dobijenih rezultata regresionih modela zaključujemo, obzirom na p vrijednosti analize varijanse uz prateće modele kao i p vrijednosti uz pojedine koeficijente za nezavisne dummy varijable u modelima koje su niže od 0,05 kod modela sa zavisnom varijablom „prosječna ocjena“ i više od 0,05 kod modela sa zavisnom varijablom „z skor“, da varijabla „prosječna ocjena“ zavisi od godine studija koju pohađa anketirani student dok varijabla „z skor“ eliminiše tu međuzavisnost, što i jeste konačni cilj same procedure standardizacije.

Na taj način smo i kroz empirijsko istraživanje potvrdili pretpostavku da je opravdano kod formiranja rang listi i poređenja rezultata pojedinih nastavnika i saradnika koristiti standardiziranu z vrijednost, jer se na taj način eliminiše uticaj pripadnosti anketiranih studenata različitim međusobno različitim i signifikantno heterogenim grupama.

4. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Kroz kontinuirano provođenje postupka došli smo do sljedećih zaključaka i preporuka:

- Za uspješno provođenje postupaka nužna je uključenost Uprave fakulteta i samih nastavnika i saradnika, te transparentnost procedura i rezultata evaluacije. Ispitivanje zadovoljstva studenata kvalitetom nastavnog procesa je ispitivanje samo jednog segmenta kvaliteta visokoškolske institucije, te bi stoga univerziteti i fakulteti trebali raditi na kreiranju internih službi (tijela) za unapređenje kvaliteta koje bi se zajedno sa eksternim evaluatorima bavile kvalitetom visokoškolske ustanove u cjelini. [2]
- Raditi na razvoju edukativnih programa za nastavnike u cilju unapređenja ocjena. [19,20] Nastavnici i saradnici koji su prošli određene programe edukacije na Ekonomskom fakultetu su bolje ocjenjivani od strane studenata. [21] U cilju motivacije nastavnika i saradnika potrebno je povezati sistem nagrađivanja nastavnika i saradnika sa rezultatima evaluacija kvaliteta, kao i promocije u zvanja. [5]
- Osim nastavnog osoblja treba evaluirati i administrativno i profesionalno osoblje. [22]
- Same kvantitativne metode su neophodne ali nisu dovoljne za sagledavanje cjelokupne slike o kvaliteti nastavnog procesa. Osim kvantitativnih metoda, dakle potrebno je raditi na razvoju i kvalitativnih metoda ocjenjivanja. [23] Praksa pokazuje da savremena primjena upitnika kao jedinog sredstva sumativne i komparativne ocjene ima nekoliko negativnih implikacija profesionalni razvoj nastavnika. [11] U cilju dobijanja objektivnih i uporedivih rezultata, standardizirana z vrijednost daje najbolje rezultate kod formiranja rang listi u heterogenim grupama.
- S obzirom na znatne troškove koje ovako obiman projekat nosi i praktična ograničenja projekta (posebno vrijeme raspoloživo za davanje odgovora), potrebno je razmišljati i o razvoju on-line ankete koja će na skoro identičan način zadovoljiti zahtjeve evaluacije [7,24,25,26,27,28] i pritom eliminisati mogućnosti manipulacije. [29]

5. LITERATURA

- [1] Bašić, H., Peštek, A., Pušina, A.: Active Learning Methods in the Context of Higher Education Reform, School of Economics and Business, Collection of Papers, vol 28, October 2008
- [2] Smojver-Ažić, S., Tkalčić, M., Kovač, V.: Priručnik za unaprjeđenje kvalitete, Filozofski fakultet u Rijeci, 2006
- [3] Mirus, R.: Some Implications of Student Evaluation of Teachers, The Journal of Economic Education, Vol. 5, No. 1, Evaluation of Teaching (Autumn, 1973), pp. 35-37, Heldref
- [4] Li-Ping Tang, T.: Teaching Evaluation at a Public Institution of Higher Education: Factors Related to the Overall Teaching Effectiveness, Public Personnel Management, Vol. 26, 1997

- [5] Mason, P.M., Steagall, J.W., Fabritius, M.M.: Student Evaluations of Faculty: A New Procedure for Using Aggregate Measures of Performance, *Economics of Education Review*, Vol. 14. No. 4, pp. 403-416, Elsevier Science Ltd, 1995
- [6] Arreola, R.A., Aleamoni, L.M.: Practical decisions in developing and operating a faculty evaluation system, *New Directions for Teaching and Learning*, Wiley Periodicals, 2006
- [7] Dommeyer, C.J., Baum, P., Hanna, R.W., Chapman, K.S.: Gathering faculty teaching evaluations by in-class and online surveys: their effects on response rates and evaluations, *Assessment & Evaluation in Higher Education*, Vol. 29, No. 5, October 2004, Taylor and Francis
- [8] Goldschmid, M.L.: The evaluation and improvement of teaching in higher education, *Higher Education*, Volume 7, Number 2/May 1978, Springer Netherlands
- [9] Tihi, B.: Istraživanje marketinga, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 5.izdanje, 2007
- [10] Churchill, G.A., Iacobucci D.: *Marketing Research Methodological Foundations*, 8th edition, South-Western Thomson Learning, 2002
- [11] Johnson, R.: The Authority of the Student Evaluation Questionnaire, *Teaching in Higher Education*, Volume 5, Number 4, 1 October 2000 , pp. 419-434(16), Routledge
- [12] Univerzitet u Sarajevu: Osiguranje kvaliteta nastavno-naučnog procesa, 2004
- [13] Glassick, C.E., Huber, M.T., Maeroff, G.I.: *Scholarship Assessed: Evaluation of the Professoriate*. Special Report, Jossey Bass Inc, San Francisco, 1997
- [14] Somun-Kapetanović, R.: *Statistika u ekonomiji i menadžmentu*, pp 31-56, Sarajevo, 2006
- [15] Curwin, J., Slater R.: *Quantitative Methods for Business Decisions*, Thomson Learning, 2002,
- [16] Cashin, W.E.: Student Ratings: The Need for Comparative Data, Annual Meeting of the American Educational Research Association (69th, Chicago, IL, March 31-April 4, 1985)
- [17] Powell, R.W.: Grades, learning, and student evaluation of instruction, *Research in Higher Education*, Volume 7, Number 3 / September, 1977, Springer Netherlands
- [18] Levine, D.M. and others: *Statistics for Managers Using Microsoft Excel*, Prentice Hall, NY, 2005
- [19] Eble, K.E., McKeachie, W.J.: *Improving Undergraduate Education through Faculty Development. An Analysis of Effective Programs and Practices*, Jossey Bass Inc, 1985
- [20] Moses, I.: *Academic Staff Evaluation and Development*, University of Queensland Press, 1988
- [21] Husremović, Dž., Peštek, A.: *Evaluacija programa obuke FDGP nastavnog osoblja Ekonomskog fakulteta u Sarajevu*, Prvi kongres psihologa BiH, 2009
- [22] Fenker, R.M.: The Evaluation of University Faculty and Administrators, *The Journal of Higher Education*, Vol. 46, No. 6 (Nov. - Dec., 1975), pp. 665-686, Ohio State University Press
- [23] Hativa, N.: The department-wide approach to improving faculty instruction in higher education: A qualitative evaluation, *Research in Higher Education*, Volume 36, Number 4/August 1995, Springer Netherlands,
- [24] Ha, T. S., Marsh, J., Jones, J.: *A Web-based system for teaching evaluation*, NCITT, 1998
- [25] Crawford, S. D., Couper, M. P., Lamias, M. J.: Web surveys: perceptions of burden, *Social Science Computer Review*, 19(2), 146-162, 2001
- [26] Ku, S.: Marshall online teaching evaluation system, *Faculty Forum*, 4(1). 2002/03, raspoloživo na http://www.usc.edu/academe/acsen/resources/newsletter/0203v4n1/0203v4n1_article06.shtml
- [27] Layne, B. H., DeCristoforo, J. R., McGinty, D.: Electronic versus traditional student ratings of instruction, *Research in Higher Education*, 40(2), 221-232, 1999
- [28] Hmieleski, K., Champagne, M. V.: Plugging in to course evaluation, *The Technology Source*, Sept./Oct. 2000, raspoloživo na http://ts.mivu.org/default.asp?show_article&id_795
- [29] Simpson, P. M., Siguaw: Student evaluations of teaching: an exploratory study of the faculty response, *Journal of Marketing Education*, 22(3), 199-213, 2000